

ФОРМУВАННЯ ПСИХОТЕРАПЕВТИЧНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У МАЙБУТНІХ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ В УМОВАХ СУЧАСНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Резюме

У статті автор досліджує тему вирішення проблем формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних в умовах сучасної вищої освіти. Автором представлено результати теоретичного аналізу феномену «психотерапевтичної компетентності практичних психологів», досліджує змістові складові базових, спеціальні компетенції майбутнього психолога-психотерапевта. **Мета** дослідження полягає в обґрунтуванні сутності поняття «психотерапевтична компетентність практичного психолога», аналізу складових зазначеного визначення, теоретичному обґрунтуванні особистісних якостей психотерапевтів, особливостей психолого-педагогічних умов формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних психологів. Поняття «психотерапевтичної компетентності практичного психолога» визначається як здатність та готовність надавати консультативні послуги, відповідно до отриманої академічної освіти та спеціалізації, усвідомлювати та оцінювати відповідальність за надання цих послуг відповідно до норм закону та етики, використовувати емпірично доведені знання у професійній діяльності психотерапевта та здатність навчання протягом життя.

У статті використовуються наступних **методів**: спостереження з метою вивчення сучасного стану проблеми та теоретичному аналізу психолого-педагогічних умов формування «психотерапевтичної компетентності» майбутніх практичних психологів.

Результати. Доведено важливість особистісно-орієнтованого та компетентнісного підходів при формуванні психотерапевтичної компетентності у майбутніх практичних психологів. Охарактеризовано спеціальні, специфічні та базові компетенції сучасного психотерапевта, визначено основні вимоги до професійного становлення та адаптації психолого-психотерапевта до майбутньої професійної діяльності. Проаналізовано основні проблеми, що виникають при формуванні психотерапевтичної компетентності під час навчання. Перераховано основні вимоги до особистісних якостей майбутніх психотерапевтів. Автором статті проаналізовано та запропоновано основні психолого-педагогічні умови формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних психологів:

1. Професійно-особистісні умови;
2. Теоретико-методична підготовка;
3. Розвиток пошукової активності та мотиваційної сфери у студентів-психологів.

Ключові слова: базові, специфічні, спеціальні компетенції; компетентність; практичні психологи; психолого-педагогічні умови; психотерапевтична компетентність; психотерапія.

Вступ. Сучасна університетська підготовка майбутніх практичних психологів потребує трансформації навчального процесу шляхом застосування новітніх технологій, що спрямовані на формування професійної компетентності майбутнього практичного психолога. Протягом останніх років актуальним для сучасної вищої освіти є впровадження та реалізація компетентнісного підходу, що поставило актуальні питання пов'язані із підготовкою сучасних практичних психологів, а саме формування базових та професійних компетентностей практичних психологів.

Найважливішою метою сучасної системи освіти є підготовка гармонійної особистості, яка уміє критично мислити, орієнтуватися в потоках інформації, ефективно взаємодіяти з іншими людьми, здатна брати на себе відповідальність, готова до постійного професійного та особистісного саморозвитку (Бакаленко, 2018). Це, в свою чергу вимагає формування психотерапевтичної компетентності у майбутніх практичних психологів, як однієї з базових професійних компетентностей.

Мета дослідження – це теоретично обґрунтувати сутність поняття «психотерапевтична компетентність практичних психологів» та проаналізувати сучасний стан сформованості зазначеної якості та її складових.

Завдання дослідження: 1) аналіз феномену «психотерапевтична компетентність практичних психологів» та основних тенденцій формування актуальних компетенцій в процесі професійної підготовки практичних психологів в умовах сучасної вищої школи; 2) аналіз та висвітлення проблем професійної підготовки.

Методи дослідження. Для досягнення мети й вирішення поставлених завдань дослідження було використано комплекс взаємопов'язаних методів: 1) теоретичний аналіз наукових праць з педагогіки, психології та філософії, що присвячені проблематики; 2) спостереження з метою вивчення стану проблеми на практиці, що сприяло дослідженню змісту окреслених завдання.

Результати. Дослідження проблеми формування компетентностей сучасних практичних психологів присвячені праці як вітчизняних так і зарубіжних науковців. Більшість авторів приділяють увагу формуванню базових компетентностей, що відтворені у роботах: С. Демченко, Н. Завіниченко, Є. Кузьмін, Є. Сидоренко. Також сучасні науковці приділяють увагу професійно-орієнтованим компетентностям І. Кох, Л. Лепіхова, Л. Петровська. А. Деркач, В. Зазикін, Л. Мітіна, Л. Сохань, І. Єрмаков тощо.

Компетентністний та особистісно-орієнтований підходи до професійного практичних психологів є важливим на етапі розвитку та успішної сформованої мотиваційно-професійної сфери та адаптації майбутніх практичних психологів до вимог сучасного ринку праці. Але, необхідно зазначити, що сучасна університетська освіти зорієнтована на оволодіння теоретичних та методичних знань студентом, оскільки становлення та розвиток психолога-психотерапевта вимагає додаткового навчання поза університетом.

Треба зазначити, що випускник психолог може виконувати наступні професійні форми діяльності:

- просвітницьку (викладацька діяльність);
- психопрофілактичні;
- консультативну (психотерапія, психоаналіз);
- діагностичну (психодіагностика);
- психокорекційну та розвиваючу форми роботи .

Важливою формою професійної діяльності практичного психолога є саме консультативні послугу. На сьогодні, майбутній практичний психолог не обмежений у виборі консультативних послуг, оскільки з боку державних органів жодна із зазначених практичних діяльностей не контролюється. Це, з одного боку дає не обжене втілення творчих здібностей майбутніх практичних психологів, але, з іншого боку, слід зауважити, що відсутність контролю та повного розподілу між «доказовою» та не доказовою психотерапією стає причиною того, що багато практичних психологів, без наявності достатнього рівня психотерапевтичної компетентності, беруться, за медичні проблеми, використовуючи поверхово засвоєний інструментарій (навіювання, медитація, астрологія).

Звернемо увагу, що психотерапія – є «розмовна терапія», що використовує комунікацію як взаємодію між професійним психотерапевтом та особою (особами) з труднощами (клієнтами/пацієнтами), чи в контексті роботи в групах. Психотерапія використовує як вербальні, так і невербальні методи порозуміння та інтервенції. Іноді діагностика та відповідне (квазі-медичне) «лікування» використовується для людей із довготривалими психічними проблемами, але психотерапевт також нерідко працює із людьми, які проходять через закономірні життєві зміни, людьми які були травмованими і людьми які хочуть покращити свій рівень життя чи пізнати глибші аспекти власної особистості (Мушкевич & Чагарна, 2017).

Терміну «психотерапія» в перекладі з грецької мови *psyche* – душа і *therapeia* – турбота, догляд, лікування: «зцілення душею» або «лікування душі», був вперше введений у 1872 р. Д. Тьюком (Малкіна-Пих І, 2005).

Психотерапія – це профілактика і корекція порушень формування особистості, психічних і соматичних наслідків психічної травматизації, корекція систем домагань, цінностей, потреб, стилю життя з метою реабілітації і реадaptaції дезадаптованої людини (Мушкевич & Чагарна, 2017).

Зазначимо, що при отриманні вищої професійної освіти майбутній практичний психолог має оволодіти академічними та прикладними навичками саме психолога, а не психотерапевта. Вища освіта практичного психолога дає змогу здійснювати наукові дослідження особистісних, вікових, поведінкових проявів. Використовувати отримані знання в таких сферах, як людський розвиток, спорт, здоров'я, індустрія, засоби масової інформації тощо. Психологія використовує природничі, соціальні та гуманітарні дослідження. Клінічна психологія застосовується у лікуванні психічних захворювань, тому клінічні психологи широко використовують психотерапію у своїй професійній діяльності. Але, для здійснення психотерапевтичної діяльності базових професійних знань замало, оскільки опанування психотерапевтичної діяльності зазвичай вимагає практичного підвищення кваліфікації на базі державного диплому про вищу освіту в області гуманітарних чи медичних наук, особистісної та групової терапії, супервізії.

Право на здійснення психотерапевтичної діяльності надають громадські професійні організації і асоціації, виходячи із особливостей завдань і структури отримання психотерапевтичної освіти.

Відповідно до стандартів Європейської Асоціації Психотерапії структуру психотерапевтичної освіти становлять чотири розділи:

1. Теорія
2. Власний досвід
3. Самостійна психотерапевтична практика під супервізією
4. Супервізія

Дискусія. Відповідно до зазначеного вище треба зауважити, що формування психотерапевтичної компетенції необхідно впроваджувати вже на етапі отримання вищої освіти у практичних психологів. Хоча академічні навчання практичного психолога є базовою умовою для підготовки психотерапевтів, здебільшого дипломна освіта ігнорує формування та розвиток саме психотерапевтичної компетентності. Академічні навчальні програми та модулі з практичної психології пропонують ступінь «магістра» та «бакалавра» але мають академічно-наукову спрямованість (ГО «Український психотерапевтичний університет»). Натомість, більшість навчальних програм для психотерапевтів в Європі базуються на практичному досвіді та надаються у незалежних тренінгових центрах, що мають значно більше визнання, ніж університетська освіта (Фільц, 2019). На це також є певні причини, по-перше, дуже складно в умовах «студентсько-викладацьких» відносинах формувати довірливі відносини, як того вимагає наприклад, психотерапевтична група. Це пов'язано з тим, що в першу чергу, це є студентська група, де існує власна динаміка, можливе існування конфліктів та наявність малих груп з власними відносинами, це знижує ступінь довіри між учасниками терапевтичного процесу та ускладнює процес професійного навчання. По-друге, дуже складно, вмістити оціночний формат оволодіння психотерапевтичною компетентністю з боку викладача. Також доволі складно, у рамках університетської освіти, втілити проходження власної, особистісної терапії студентом-психологом.

На сьогодні науковцями виділяють основні напрямки та види психотерапевтичної допомоги:

- психодинамічна психотерапія;
- характерологічний аналіз К. Хорні;
- гуманістичний психоаналіз Е. Фромма;
- інтерперсональна психотерапія Г. Саллівена;
- когнітивно-поведінкова терапія;
- гештальт-терапія;
- клієнт-центрована психотерапія;
- позитивна психотерапія;
- психодрама;
- символ драма;
- арт-терапія (Мушкевич & Чагарна, 2017).

Треба зазначити, що на Європейська Асоціація Психотерапії (ЄАП) протягом останніх 15 років встановила загальний базис вивчення психотерапії, як прикладної науки. Навчальний процес сумарно складає 7 років, з яких перші 3 роки – досягнення загального університетського першого ступеня (бакалавр або магістр), і 4 роки спеціалізованого вивчення психотерапії (часто оформлені у вигляді магістерської програми). У тому числі обов'язковим є компонент принаймні 2-х річної практичної психотерапевтичної роботи з клієнтами під супервізією .

Досліджуючи формування психотерапевтичної компетентності, звернемо увагу, які саме компетенції виділяє Європейська Асоціація Психотерапії:

Спеціальні компетенції – спеціалізація майбутнього психолога-психотерапевта відповідно до проблем, з якими приходять клієнти або пацієнти;

Специфічні компетенції – відповідно до методів, що використовує психотерапія;

Базові компетенції – вимоги, що висувуються до методів та практичних психологів.

Серед базових компетенцій сучасного психотерапевта можна виділити:

1. Здатність до ведення консультативної діяльності, а саме практичний психолог займається практичною діяльністю відповідно до отриманої освіти, спеціалізації в умовах отриманого психотерапевтичного напрямку;

2. Здатність будувати психотерапевтичні відносини з клієнтом (пацієнтом) – розуміння складності психотерапевтичних відношень «психолог-клієнт». Психотерапевт здатен будувати та встановлювати особистісні та професійні кордони у відношеннях з клієнтом (пацієнтом). Психотерапевт відчуває та розуміє свою відповідальність за професійний процес психотерапії.

3. Діагностична компетенція психотерапевта – здібності психотерапевта оцінювати та усвідомлювати процес психотерапії, основних потреб клієнта та свою здатність задовольнити дані потреби.

4. Формування контракту з клієнтом. Психотерапевтичний контакт здійснюється на основі згоди між психотерапевтом та клієнтом. Майбутнього клієнта необхідно проінформувати про умови та особливості використання певної терапії та які альтернативні методи допомоги можна використовувати.

5. Здатність реалізовувати та перетворювати теоретичні та практичні знання, які психотерапевт отримує під час навчання.

6. Прогностична компетентність – формування відповідальності психотерапевта за соціалізацію клієнта після проходження психотерапії.

7. Прагнення психотерапевта до критичного мислення – відповідальність психотерапевта, отримання супервізії та інтервізії, оскільки майбутній психотерапевт має отримувати «зворотній зв'язок» відповідної до своєї професійної діяльності. Критична та деструктивна корекція професійної діяльності психотерапевта з боку колег становить важливу частину професійного розвитку.

8. Професійна діяльність відповідно до етичних та правових вимог. Важливою частиною здійснення психотерапевтичної діяльності є дотримання професійної етики психотерапевтів. Діяльність психотерапевта відповідно до етичного кодексу дозволяє виконувати професійну діяльність відповідно до закону.

9. Організаційна компетенція – це здатність психотерапевта до самостійної організації своєї професійної діяльності, побудови взаємовідношень з клієнтом (пацієнтом), управлінням психотерапевтичним процесом.

10. Дослідницька компетенція – здатність психотерапевта до навчання впродовж життя, готовність до розвитку наукових та клінічних дослідженнях.

11. Відповідальність за власне психічне здоров'я. Майбутній психотерапевт відповідальний за власний психічний стан, профілактику та контроль стресів, що можуть впливати на професійну діяльність психотерапевта. Для реалізації даної компетенції психотерапевту необхідно звертатись до особистісної психотерапії.

Аналіз та визначення основних компетенцій психотерапевта допоможе сформувати нам визначення психотерапевтична компетентність практичного психолога.

Можна зазначити, що психотерапевтична компетентність майбутнього практичного психолога – це здатність та готовність надавати консультативні послуги, відповідно до отриманої академічної освіти та спеціалізації, усвідомлювати та оцінювати відповідальність за надання цих послуг відповідно до норм закону та етики, використовувати емпірично доведені знання у професійній діяльності психотерапевта та здатність навчання протягом життя.

Вищезначені компетенції формують загальну психотерапевтичну компетентність майбутнього практичного психолога. Частина компетенцій формуються та розвиваються впродовж практичної діяльності психолога-психотерапевта, але, більшість з них необхідно формувати вже на початку отримання академічної освіти.

Ми маємо зазначити, що для становлення психотерапевтичної компетентності майбутнього практичного психолога необхідні вже сформовані особистісні якості, що є важливими для здійснення професійної діяльності. Модель особистості психотерапевта та практичного психолога була розглянута як вітчизняними так і зарубіжними дослідниками. Спираючись на сучасні дослідження можна виділити наступні особливості особистості практичного психолога:

- емоційна стабільність, врівноваженість, відповідальність за власний емоційний стан є необхідним для встановлення довірливих відносин з клієнтами та пацієнтами;
- відсутність або зниження оціночного судження оточуючого середовища;
- наявність емпатії. Здатність відчувати, розуміти та безоціночно приймати оточуюче середовище;
- комунікативні здібності. Здатність майбутнього практичного психолога до контакту у полі;
- інтелектуальні здібності.

Формування та розвиток особистісних якостей практичного психолога має відбуватись протягом академічного навчання. Для вдалого формування психотерапевтичної компетентності та розвитку особистісних якостей майбутніх практичних психологів у рамках компетентнісного підходу можна застосовувати наступні психолого-педагогічні умови:

1. Теоретико-методична підготовка майбутніх практичних психологів. Формування теоретичної бази знань у майбутнього практичного, що спрямована на оволодіння та підвищення рівня професійно-теоретичних знань практичного психолога. Тут стає актуальним особистісний підхід, що зорієнтований на модульно-рейтингової системи оцінювання навчальної діяльності студентів. Але необхідно зазначити, що іноді студенти, у рамках модульно-кредитної підготовки працюють саме на накопичення необхідної кількості балів, при цьому не занурюються у теоретичні знання певного

предмету. Особливу увагу необхідно приділяти мотивації студентів на отримання базових теоретичних та методичних знань.

2. Професійно-особистісні умови, що спрямовані на навчально-виховну та позааудиторну навчальну діяльність практичних психологів. Розробка та обґрунтування ефективності інтерактивних технологій начального процесу передбачає особистісне спілкування між викладачем та студентом або спілкування у терапевтичних групах. Треба зазначити, що дана умова може бути реалізована за умов достатнього інтелектуального рівня студентів і довірливих відносин як між студентами так і між викладачем і студентами. У групових терапевтичних групах можливе спілкування або розкриття основних методів або принципів психотерапії певного напрямлення. Також методи групової терапії або тренінгових технологій можливо застосовувати під час проведення практичних занять у майбутніх практичних психологів.

3. Розвиток пошукової активності та мотиваційної сфери студентів-практичних психологів. Важливим фактором формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних психологів є мотиваційна складова, що становить готовність до майбутнього саморозвитку, відповідальне ставлення до навчання, прагнення до реалізації внутрішнього потенціалу. Фактором, що забезпечує підтримку та зацікавленість до майбутньої професійної діяльності є сформовані професійні інтереси, стійкі особистісні характеристики студента-психолога, впевненість у своєму професійному рівні (Синишина, 2019). Необхідно зазначити, що відповідно до сучасних досліджень, мотивація до навчання у студентів знижується або зовсім зникає приблизно до третього року навчання, оскільки у студентів відбувається переоцінка цінностей, ставлення до себе, вимоги до навчання та оточуючого середовища, переосмислення обраної професійної діяльності.

Для реалізації третьої психолого-педагогічної умови можна під час практичних занять використовувати методи проблемного викладання під час лекцій, створення творчої атмосфери під час практичних занять.

Висновки. Досліджуючи тему формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних психологів можна зазначити, що у сучасних наукових дослідженнях відсутнє однозначне визначення терміну психотерапевтична компетентність. Це пов'язано з тим, що навчання психотерапевтичної діяльності відбувається після або під час отримання академічної освіти. Але, звертаємо увагу, що формування психотерапевтичної компетентності має відбуватись вже під час отримання дипломної освіти, це, дозволить визначити основні напрями роботи майбутнього психолога-психотерапевта, забезпечити стійку мотивації до навчання та професійного самовизначення. Детальний аналіз нормативних та наукових джерел дозволив з'ясувати та розкрити сутність поняття «психотерапевтична компетентність практичних психологів», що визначається здатність та готовність надавати консультативні послуги, відповідно до отриманої академічної освіти та спеціалізації, усвідомлювати та оцінювати відповідальність за надання цих послуг відповідно до норм закону та етики, використовувати емпірично доведені знання у професійній діяльності психотерапевта та здатність навчання протягом життя.

Доведено важливість та ефективність формуванні психотерапевтичної компетентності відбувається на базі компетентнісного та особистісно-орієнтованому підходів з запровадженням психолого-педагогічних умов: 1. Професійно-особистісні умови; 2. Теоретико-методична підготовка; 3. Розвиток пошукової активності та мотиваційної сфери у студентів-психологів. Вищезазначене сприяє та забезпечує формування базових, специфічних та спеціальних компетенцій, що впливає на активізацію мотиваційної спрямованості та адаптації у майбутній професійній діяльності психологів-психотерапевтів.

До подальших перспектив та напрямів наукових пошуків актуально та доцільно віднести дослідження щодо модернізації змісту психотерапевтичної та спеціалізованої підготовки майбутніх практичних психологів та розробку інноваційних тренінгові-терапевтичних технологій навчання, що мають бути забезпеченими навчально-методичними комплексами для формування психотерапевтичної компетентності майбутніх практичних психологів.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

- Бакаленко, О. (2018). *Психологічна компетентність як ключова компетентність сучасного фахівця*. Вісник ХНУ ім. В.Н. Каразіна. Серія «Теорія культури і філософія науки». Випуск 58, 132 с.
- Малкина-Пих, И. (2005). *Психосоматика: справочник практического психолога*. М.: Эксмо, 456с.
- Мушкевич, М., & Чагарна, С. (2017). *Основи психотерапії: навчальний посібник*. Луцьк : Вежа-Друк, 420 с.
- Фільц, О. (2019). Основні принципи психотерапії. Доступно за URL: <https://psy.lviv.ua/>

Синишина, В. (2019). Психолого-педагогічні умови формування готовності майбутніх практичних психологів до професійної діяльності. *Педагогічні інновації у фаховій освіті*. Випуск 10. Ужгород, 2019.

REFERENCES

Bakalenko, O. (2018). Psihologichna kompetentnist` yak klyuchova kompetentnist` suchasnogo fahivcya [Psychological competence as a key competence of a modern specialist]. *Visnik HNU im. V.N. Karazina. Seriya «Teoriya kul`turi i filozofiya nauki»*, 58, 132.

Malkina-Pyh, I. (2005). Psihosomatika: spravochnik prakticheskogo psihologa [Psychosomatics: a handbook for practical psychologists]. М.: Eksmo-456.

Mushkevich, M., & Chagarna, S. (2017). Osnovi psihoterapii: navch. posib [Fundamentals of psychotherapy: textbook. method]. Luc`k: Vezha-Druk – 420.

Fil`c, O. (2019). Osnovni principy psihoterapii [Basic principles of psychotherap]. Dostupno za URL: <https://psy.lviv.ua/>

Synyshyna, V. (2019). Psihologo-pedagogichni umovi formuvannja gotovnosti majbutnih praktichnih psihologiv do profesijnoї dijal'nosti. Pedagogichni innovacii u fahovij osviti [Psychological and pedagogical conditions for the formation of the readiness of future practical psychologists for professional activity]. *Pedagogical innovations in professional education*. Uzhhorod. 10.

T. Lavrukhina

FORMATION OF PSYCHOTHERAPEUTIC COMPETENCE IN FUTURE PRACTICAL PSYCHOLOGISTS IN THE CONDITION OF MODERN HIGHER EDUCATION

Abstract

In the article the author investigates the topic of solving the problems of formation of psychotherapeutic competence of future practitioners in the conditions of modern higher education. The author presents the results of theoretical analysis of the phenomenon of "psychotherapeutic competence of practical psychologists", explores the semantic components of the basic, special competencies of the future psychologist-psychotherapist.

The purpose of the study is to substantiate the essence of the concept of "psychotherapeutic competence of a practical psychologist", analysis of the components of this definition, theoretical justification of personal qualities of psychotherapists, features of psychological and pedagogical conditions of psychotherapeutic competence of future practical psychologists.

The concept of "psychotherapeutic competence of a practical psychologist" is defined as the ability and willingness to provide counseling services in accordance with academic education and specialization, to understand and evaluate the responsibility for providing these services in accordance with law and ethics, to use empirically proven knowledge in professional psychotherapist throughout life.

The article uses the following methods: observation to study the current state of the problem and theoretical analysis of psychological and pedagogical conditions for the formation of "psychotherapeutic competence" of future practical psychologists.

Results. The importance of personality-oriented and competence approaches in the formation of psychotherapeutic competence in future practical psychologists is proved. The special, specific and basic competencies of a modern psychotherapist are characterized, the basic requirements for professional development and adaptation of a psychological psychotherapist to future professional activity are determined. The main problems that arise in the formation of psychotherapeutic competence during training are analyzed.

The basic requirements to personal qualities of future psychotherapists are listed. The author of the article analyzes and proposes the main psychological and pedagogical conditions for the formation of psychotherapeutic competence of future practical psychologists:

- 1. Professional and personal conditions;*
- 2. Theoretical and methodological training;*
- 3. Development of search activity and motivational sphere in students-psychologists.*

Key words: basic, specific competencies; practical psychologists; psychological and pedagogical conditions; psychotherapeutic competence; psychotherapy.